

Сіомак А. В., Дюмін О. З.,

Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Аналізується явище синонімії на матеріалі термінів електротехнічної терміносистеми.

Ключові слова: *терміносистема, електротехніка, термін, лексема.*

We analyze the phenomenon of synonymy in terms of electrical material terminosystemy.

Keywords: *terminosystema, electrical terms, the lexeme.*

У XXI століть наука набуває статусу винятково ефективного і динамічного інструментарію людської діяльності, що детермінує інтерес учених до прагматичних аспектів і проблем теорії пізнання з метою підвищення ефективності наукової роботи – традиційними класичними засобами і на основі інноваційних систем електронних апаратів. Розвиток побутової електронної апаратури стрімко продовжується, що викликає зміну не тільки технічних засобів її виробництва та конструювання, але й поширення спеціалізованої термінології, а це потребує постійного моніторингу, удосконалення її лексичного складу. Сьогодні лінгвісти досліджують проблеми галузевої термінології, розширення меж терміносистем, роль термінологічних сполучень, підвищення їх питомої ваги, аналізують збільшення кількості компонентів, які входять до них, що пов'язано з диференціацією і уточненням наукових понять. Маємо низку робіт таких науковців, як Т. Кияка, І. Кочан, Е. Огар, Т. Панько, В. Пілецького, О. Сербенської, Л. Симоненко, Н. Яценко, Н. Овчаренко, Г. Онуфрієнко та інших дослідників, присвячених різноманітним проблемам термінології.

Медведь О. В. зазначає: “Основні проблеми українського термінознавства, полягають, у тому, що, по-перше, методологічне підґрунтя практичного аналізу термінології та терміносистем не співвідноситься з ієрархією вихідних теоретичних понять і положень; по-друге, у сучасному науковому обігу спостерігаємо деяку невідповідність між теоретичним тлумаченням окремих термінознавчих термінів; по-третє, недостатньою мірою усвідомлюється міждисциплінарний статус термінознавчої науки” [7]. Вирішенням даних проблем може буди співпраця науковців з різних напрямків у формуванні сучасної української терміносистеми. Добрим прикладом для такого наслідування може бути стандартизація мережі Інтернет та протоколів обміну даними в локальних мережах, що розвиваються за підтримки таких організацій, як IEEE (англ. Institute of Electrical and Electronics Engineers) – Інститут інженерів з електротехніки та радіоелектроніки, ІЕС

(англ. International Electrotechnical Commission) – Міжнародна електротехнічна комісія, W3C (англ. World Wide Web Consortium) – Консорціум всесвітньої павутини та інші. Проте питання синонімії в сучасній науці залишається відкритим, дослідження потребує природа термінів-синонімів, співставлення їхніх дефініцій, з’ясування вмотивованості, нарешті необхідність та точність слововживання синонімів.

Актуальність даної роботи зумовлена швидкими темпами розвитку електротехнічної терміносистеми, появою синонімічних лексем, які спричиняють помилки при використанні, перекладі та аналізі інформативних даних.

Лексика мови постійно збагачується. У процесі мовного спілкування одне й те ж саме поняття характеризується з різних поглядів, виділяються нові його ознаки. Це приводить до утворення нових слів. У лексемах може відбиватися ставлення мовців до предметів реального світу, їхні емоції та волевиявлення. Між словами, що позначають одне розгалужене поняття чи його компоненти або різні відтінки й оцінки, встановлюються близькі зв’язки, їх називають синонімічними, а слова синонімами.

Слово синонім грецького походження й дослівно означає “однойменний”. Тобто це слова, що мають спільність значення, але відрізняються відтінками значень чи стилістичними забарвленнями, наприклад: *мікропроцесор*, *мікроконтролер*, *процесор*, *суперпроцесор* [4]. Отже, синоніми мають дві суттєві властивості. З одного боку, вони подібні, близькі, а з другого – значеннєві відтінки й стилістичне забарвлення їх не збігаються, не роблять їх однаковими.

Термінами-синонімами називаються переважно різнокореневі термінологічні одиниці, синонімія розглядається як семантичне явище, а варіантність – як структурне [5].

Поділяємо думку Степанова Ю. С., що “...коли основою омонімії як найбільш завершеного розщеплення лексичного значення наявних термінів є метафоризація і метонімізація, то синонімія як один з виявів синтезу лексичних значень ґрунтується, з одного боку, на основі прямих значень слів, поширених у різних регіонах, та запозичень, а з іншого – за рахунок полісемізації слів. У науковій літературі розрізняють синоніми за денотатом (певне ім’я) і сигніфікатом (знак). Перший різновид синонімів виражає різні поняття про той самий предмет, а другий – одне поняття про різні предмети” [6, с. 30].

У плані вираження між синонімами здебільшого немає нічого спільного, (*мікропроцесорна система та мікроконтролер*). Терміни-синоніми можна вважати варіантами хіба що з семантичного погляду. “Абсолютність” синонімів часто є умовною хоча б тому, що вони можуть мати розбіжності у сполучуваності з іншими словами (*системи числення і кодування інформації*).

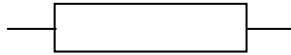
Синоніми, на відміну від варіантів, здатні виконувати в наукових текстах функцію заміщення та уточнення (наприклад: синонімічні пари, які

складаються з іншомовного терміна та питомого: *адаптація, удосконалення*), а отже, не завжди відіграють деструктивну роль.

Однією з проблем розвитку електротехнічної терміносистеми України є той факт, що за останні двадцять років першість у розвитку цієї галузі знаходиться за її межами – Америка, Англія, Китай та інші держави. Це створює необхідність перекладу термінів з інших мов, але не завжди цим займаються фахівці філологи та представники електротехнічної галузі.

При перекладі термінів з інших мов виникає помилка сприйняття суті поняття і тоді можлива поява неправильно трактованого терміна.

Наприклад: рос. *Резистор* – лінійний елемент електричного кола із двома виходами як на рис. 1, струм в якому задовольняє закону Ома.

Рис. 1. Схематичне зображення резистора

Проте його іноді перекладають як опір, що не є правильно, бо *електричний опір* – характеристика провідника створювати перешкоди проходженню електричного струму. Тоді як правильним перекладом був би термін *резистор* чи його синонім *опірник*, але не *опір*. Таким чином спотворюється суть понять, що формує неправильну та спотворену картину сприйняття фізичних та технічних явищ. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів передбачає не тільки досконале володіння секретами майбутньої спеціальності, а й відповідний гуманітарний рівень.

Мікропроцесор (англ. *Microprocessor*) – інтегральна схема, яка виконує функції центрального процесора (ЦП) або спеціалізованого процесора. Сьогодні слово *мікропроцесор* є практично повним синонімом слова *процесор*, оскільки функціональний блок, що на ранніх стадіях розвитку обчислювальної техніки займав цілу плату чи навіть шафу, тепер вміщається в одну невеличку інтегральну схему з сотнями мільйонів транзисторів всередині. Таким чином з розвитком електроніки збільшується кількість синонімів, які означають той самий пристрій, але в новому розумінні.

Лисиченко Л. А. вважає, що найбільш поширеним є поділ синонімів на ідеографічні (логічні), емоційно-експресивні та стилістичні. Можливість передавати відтінки того самого поняття забезпечується тим, що для його позначення в мові існує кілька слів; з другого боку, потреба передавати семантичні відтінки зумовила виникнення кількох слів для позначення того самого поняття, тобто спричинилася до виникнення ідеографічних синонімів.

Як зазначають у своїх роботах Векуа Н. В., Медведь О. В., Михайлюк В. О., якихось істотних відмінностей в емоційному забарвленні чи стилістичному використанні між ідеографічними синонімами не існує, зате додаткові семантичні відтінки їх часом досить прозорі.

Залежно від компонента, яким відрізняються значення двох синонімів, розрізняють такі підгрупи ідеографічних синонімів:

- синоніми, що служать для підкреслення і виділення певної ознаки того ж поняття, яка з погляду мовця є істотною (наприклад: *транзистор* (рис. 2) так називали довгий час радіоприймачі в яких підсилювач був побудований на основі напівпровідникового транзистора);

Рис. 2. Зовнішній вид транзистора як компонента електронної апаратури

- синоніми, що служать для виявлення ступеня чи міри ознаки, якості або стану (*провідність, напівпровідність*);
- синоніми, що характеризують інтенсивність дії або стану (*режим сну, режим зниженого енергоспоживання*);
- синоніми, що підкреслюють якусь особливість (наприклад *мікросхема (microcircuit)* (рис. 3) – електронна схема, що реалізована у вигляді напівпровідникового кристалу та виконує певну функцію; та її синонім схема, в даному випадку префікс мікро– вказує на те що схема значно менша порівняно з традиційною схемою;

Рис. 3. Зовнішній вид мікросхем як компонента електронної апаратури

- синоніми, відтінки значення яких пов’язані з характером сполучуваності, властивої кожному з членів синонімічного ряду (СР), або з приналежністю до словотворчих парадигм різної повноти.

Датчик – пристрій, що безпосередньо приймає і передає спеціальним приладам дані про діяльність механізму, живого організму або ін. явищ. Синонімом може служити термін *сенсор*, але він виступає як чут-

лива частина датчика, тобто характеризує його чутливість. Більш точним синонімом може слугувати *вимірювач* або *вимірник*. Також, як синонімом можливо привести термін *первинний перетворювач*. З цього прикладу видно, що в електронній терміносистемі досить багато синонімів, які характеризують одноманітні процеси електроніки.

Не можна не погодитися і з Козак Л. В.: “Термінологічна практика засвідчує, що синонімія для термінології є природним явищем. Проте визнаючи позитивну роль синонімії на початковому етапі формування терміносистеми як результату входження в термінологію загальнонавчаних слів, в уже сформованій галузевій системі їх слід уникати” [8].

Поява синонімії в електронній термінології зумовлена лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами і мотивується паралельним вживанням власне українських та іншомовних термінів, підбором одночасно кількох відповідників до запозиченого з іншої мови терміна. Синоніми в термінології – це терміни, що стосуються одного денотата, але різняться за будовою, етимологією, семантичною особливістю елементів, ступенем новизни.

Фактичний матеріал української електронної термінології дозволяє виділити такі групи і ряди синонімів, використавши класифікацію, запропоновану Козак Л. В.:

1. Лексичні синоніми, які поділяються на:

а) запозичений термін – український термін, наприклад: *ресивер* – *приймач*, *трансивер* – *передавач*;

б) сучасний термін (у тому числі словосполучення) – застарілий термін: *1 Гн/м* – *магн*; *музикальний центр* – *радіола*.

Лексичні синоніми є найвиразнішими й найпоширенішими образними засобами мови. З їхньою допомогою у мовленні можна не тільки уникнути неприємного повтору одних і тих самих слів, а й точніше передати інформацію, бо є можливість передати відтінки думки, уточнити деталі, ознаки, властивості.

2. Морфологічні синоніми диференціюють характеристики позначуваного ними поняття (процесу) щодо тривалості: *заземлення* – *заземлювання*, *перетворення* – *перетворювання* та ін. Морфологічні синоніми – це граматичні форми того самого слова, що різняться засобами граматичного вираження, відтінками спільного граматичного значення. Морфологічні явища набувають певного стилістичного забарвлення в межах ширшого контексту порівняно, наприклад, з лексичними. Тому при стилістичному вживанні морфологічних засобів варто враховувати різну частотність окремих форм у функціональних стилях.

3. Морфолого-синтаксичні (структурні) синоніми, що утворюються в результаті різного роду скорочень:

а) повний термін – абревіатура: *електронні апарати* – *ЕА*, *побутова електронна апаратура* – *ПЕА*;

б) термін-словосполучення – термін-слово, яке утворене в результаті скорочення словосполучення шляхом заміни словосполучення простим терміном (*живильна лінія – фідер*) або пропуску одного з компонентів, що виражає родові ознаки поняття (*захисна заземлююча установка – захисне заземлення*).

Оскільки синоніми взаємозамінні, належать до тієї самої частини мови або, якщо це фразеологізми, співвідносні з тією самою частиною мови, то, коли вони трапляються в термінології, їх потрібно обережно використовувати для однозначного трактування фізичних явищ та технологій електротехнічної терміносистеми. Основним недоліком таких синонімічних рядів є те, що лексико-семантичне значення може пояснювати лише словесний дублет (за умови, що символічне зображення терміна специфічне для певного кола науковців і рідко вживане загалом). Але попри всі суперечності вони є безпосередньо рівноправними компонентами в термінологічній й не шкодять прагненню термінознавства до точності та виразності номінативно-понятійних відношень, а, навпаки, виступаючи абсолютними відповідниками, дають змогу більшому розширенню функціональної діяльності наукової мови. Хоч багато науковців вважають синонімію негативним явищем термінології, проте, вона характерна для електротехнічної терміносистеми та на сьогодні потребує опрацювання, унормування та вдосконалення.

Література:

1. ДСТУ 2843-94 Електротехніка. Основні поняття. Терміни та визначення. Ки-їв: Держстанд. України, 1995. – 67 с.
2. ДСТУ 3120-95 Електротехніка. Літерні позначення основних величин / Сенько В. І., Соловей О. І., Розен В. П. та ін. – К.: Держстандарт України. – 1995. – 40 с.
3. ДСТУ 4472-2005 Енергозбереження. Системи енергетичного менеджменту. Загальні вимоги / Розробники: В. Розен, І. Соколовська, О. Соловей, І. Стоянова, А. Чернявський. – К.: Держспоживстандарт України, 2005. – 28 с.
4. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібник. – К.: Професіонал, 2005. – С. 450.
5. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Ольга Іванівна Радченко; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2000.
6. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания: учеб. пособие для студентов филол. специальностей пед. ин-тов / Ю. С. Степанов. – изд. 2-е, перераб. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
7. Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан) Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / О. В. Медведь; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 17 с. – укр.
8. Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Л.В. Козак; Дніпропетр. держ. ун-т. – Д., 2000. – 18 с. – укр.